

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SO'Z YASALISH USULLARINING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI

Xidirova Maxfuza Amirqulovna

DTPI Xorijiy til va adabiyoti kafedrasida katta o'qituvchisi

E-mail: makhfuza.khidirova@mail.ru

Jobirova Shahzoda Oybek qizi

DTPI Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili yo'nalishi

1-kurs magistranti

E-mail: shahzodajobirova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'z yasallishining asosan nazariy jihatlari, ingliz hamda o'zbek tillaridagi so'z yasallish turlari, so'z yasallish tarixiga oid ma'lumotlardan bir qism va so'z yasallishi to'g'risida olimlarning fikrlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, leksik boylik, yasama so'z, leksikologiya, grammatika, so'z yasallish tizimi

Kirish

O'zbek va ingliz tillari bir tillar oilasiga mansub emasligi sababli, bu ikki til orasida ko'plab tafovutlar mavjud. Shuni aniq qilib aytish mumkinki, bu tillardagi ko'p grammatik jihatlari bir biridan farq qiladi. Masalan, so'z yasallishi, zamonlar, gap turlari, predloglar va hokazo. Bu farqlar orasida aynan so'z yasallishi hali hamon dolzarbligicha qolmoqda. So'z yasallishining tarifiga to'xtaladigan bo'lsak, bu ma'lum bir tilda mavjud bo'lgan usullar hamda qoliplar asosida, muayyan vositalar yordamida yangi mustaqil man'noli so'z hosil qilishdir. So'z yasallishi bu muayyan tilning leksik boyligini oshiruvchi eng muhim omillardan biri desak mubolag'a bo'lmaydi. Boshqacha qilib aytganda, so'z yasash bu qanday yo'l bilan bo'lishidan qat'iy nazar yangi so'z hosil qilishdir. Tilning taraqqiyoti va rivojlanishi jarayonida boshqa jihatlari kabi so'z yasallishida ham o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bunga misol qilib aytadigan bo'lsak, tarixan yasama so'z bo'lgan so'zlar, hozirgi kunga kelib yasama deb hisoblanmasligi mumkin yoki so'z yasallish turlarining faol yoki nofaolligi ham turli davr va vaqtlarda turlicha bo'lishi e'tibordan holi emas.

Metodologiya

Asrlardan beri bizga shu ma'lumki, so'z yasallishi oddiy tuyulsada, uning obyektiv va subyektiv tahlillari juda boy, shu sababli bu faqatgina tilshunoslikda emas balki boshqa sohalarida ham o'z murakkabligini yo'qotmaslikda bardavom bo'lib kelmoqda. Chunki undagi ishlar isbot sifatida til faktlari tahlilini talab qiladi. So'z yasallish hodisasini ba'zi tilshunos olimlar morfologiyaga tegishli deyishsa, ba'zi olimlar leksikologiyaga oid deb ta'kidlashadi va bu hodisaning eng dolzarb munozaralaridan

biri deyish mumkin. Juda ko'p manbalarda hamda asarlarda so'z yasalsihi grammatikaga kiritilgan bo'lsada, uni leksikologiyaning bir qismi sifatida kiritilgan adabiyotlarni ham uchratish mumkin. Ushbu masaling isboti sifatida so'z yasalishi hodisasini leksikologiyaga oidligini o'z asalarida keltirib o'tgan olimlarni keltirish maqsadga muvofiqdir: A.I.Smirnitskiy, I.V.Arnold, T.I.Arbekova. Ingliz tilida esa bu hodisa H.Marchand, L.Bauer, A.Xatcher, A.I.Smirnitskiy, Z.A.Xaritonchik, O.D.Meshkov, A.N.Ilina kabi tilshunos olimlar tomonidan o'rganilib tadbiq qilingan. Shuni aytib o'tish kerakki, Marchand o'zinig "The categories and types of present day English word formation" asarida so'z yasalishi tizimining qoliplari hamda namunalari tog'risida bir qancha ma'lumotlarni keltirib o'tgan. Marchand so'z yasalishi tizimi haqida shunday fikr bildiradi: "So'z yasalishi tilshunoslikning shunday bir bo'limiki, unda tildagi yangi leksik birliklar, ya'ni so'zlar hosil qiluvchi qoliplar o'rganiladi." Yana bir tilshunos Z.Ginzburg "So'z yasalishi – bu leksikologiyaning mavjud so'zlarning hosila tuzilishini va tilning yangi leksik birliklar yasovchi qoliplarini o'rganuvchi bo'limi," deya ta'kidlaydi.

So'z yasalishi sohasida e'lon qilingan ishlarda, xususan, A.Hojiyevning "O'zbek tili morfologiyasi, morfemikasi va so'z yasalishining nazariy masalalari" monografiyasida so'z yasalishi haqida yangicha qarashlar ilgari surilgan. Tilshunos olim so'z yasalishini o'zbek tilida o'rganilishi haqida so'z yuritar ekan, tilning har bir sistemasining tadqiqi shu sistemani shakllantiruvchi til birligini belgilashdan boshlanishini, biroq o'zbek tili so'z yasalishi sistemasini tadqiq etishda ana shu asosiy, muhim va ma'lum faktga e'tibor berilmaganligini, ya'ni o'zbek tili so'z yasalish tizimi va uning til birligi - shakllantiruvchisi bormi, degan masala o'rtaga qo'yilganligi va bu haqda aniq bir fikr bildirilganligi yo'qligini ta'kidlaydi. [1]

Muhokama va natija

So'z yasalishi termini ikki ma'noda qo'llanadi: 1) umuman, so'z yasalishi, til materiali asosida yangi so'z hosil bo'lish hodisasini bildiradi; 2) tilshunoslikning so'z yasalishi bilan bog'liq hodisalarini, masalalarini o'rganuvchi bo'limini bildiradi. Har bir tilning boshqa sohalari, masalan, morfologiya, sintaksis sohalari o'z sistemasiga ega bo'lgan kabi, uning so'z yasalishi ham o'z sistemasiga ega. Aynan shu sistema so'z yasalishi bo'limida tahlil qiladi.

So'z yasalishi deganda boshqa so'zlar asos qilib olgan holda yangi mustaqil man'li so'zlarning yasalishi tushuniladi. Va bu yangi nomni ixtiro qilish deyiladi. Texnologiya rivojlanib borgani sari, har qanday tilga yangi so'zlar kerak bo'ladi. Shu sababli tillar yangi so'zlarni olishi yoki birlashtirishi lozim bo'ladi. So'z yasash bo'yicha turli xil usuallar bor. Bizga ma'lumki, o'zbek tilida affiksatsiya, kompozitsiya, semantik, fonetik kabi so'z yasash usullari mavjud. So'z yasalishi tilshunoslikda alohida bo'lim deb qaraladi va ikki xil ma'noda qo'llaniladi: 1) umuman

yangi leksik ma'noli so'z hosil qilish; 2) tilshunoslikning so'z yasalishi bilan bog'liq hodisalarni o'rganuvchi bo'limini bildiradi.

So'z yasalishi qanday vosita yoki qanday usul bo'lishidan qat'iy nazar leksik manoli so'zni hosil qilishdir.

Ingliz tilida so'z yasalishi ba'zan semantik o'zgarishlarga qiyoslanadi. So'z yasashning to'rtta asosiy turi mavjud: prefikslar, suffikslar, konversiya va birikmalar. Konvertatsiya bu so'zning bir so'z turkumidan ikkinchisiga o'zgarishini o'z ichiga oladigan hodisa. Ya'ni ot fe'lga aylanadi – butter, vacation, bottle. Fe'llar otlarga aylanadi – guess, spy kabi sozlar. Frazali fe'llar otga aylanadi – to print out, to take over. Fe'llar sifatarga aylanadi – to see through, to stand up. Prefikslar - bu boshqa ma'noli yangi so'z yaratish uchun so'z boshiga qo'shadigan qo'shimchalar hisoblanadi. Shuningdek, ular so'zni salbiy yoki vaqt, joy yoki uslub munosabatlarini ifodalashi mumkin. Mana bir nechta misollar: believable-unbelievable, true-untrue, acceptable-unacceptable, possible-impossible, certain-uncertain. Suffikslar – bu so'z oxirida qo'shiladigan harf yoki harflar guruhi bo'lib, yangi so'z hosil qiladi. Masalan: familiar, joyful, noticeable, understandable, responsible, accurate.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, So'z yasalishi, umuman, qanday usul, qanday vosita bilan bo'lmasin yangi leksik ma'noli so'z hosil qilishdir. So'z yasalishi tilshunoslikning ayrim bir bo'limi sifatida so'zlarning yasalishini, yangi leksik birlik hosil qilishning qonun qoidalarini, vositalarini, so'z yasalishi tarkibini tekshiradi. Demak, bu sohaning obyektini yasama so'zdir. [4] Umiy holatda molib qaraydigan bo'lsak, ingliz va o'zbek tillarida quyidagi ko'zga ko'rinarli farqlarini ko'rishimiz mumkin. O'zbek tilida quyidagi so'z yasalishi usullari mavjud: affiksatsiya, kompozitsiya, semantik va fonetik. Bundan farqli o'laroq, ingliz tilida so'z yasalishi ba'zida semantik o'zgarishlarga qiyoslanadi. Ingliz tilida asosan 4 ta so'z yasalishi turlari bor. Ular: prefikslar, suffikslar, konversiya hamda birikmalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Allayarova, G. N., & Shokirova, S. A. qizi. (2023). O'ZBEK TILI VA INGLIZ TILIDA SO'Z YASALISH TURLARI. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(10), 260–262. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1361>
2. Amirkulovna, K. M. (2023). Different Features and Interpretation of Phraseological Units with Zoocomponent in English and Uzbek Languages. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY*, 4(4), 78-83.
3. Khidirova Makhfuza Amirkulovna, & Ismatova Saida Tashmuradovna. (2023). Translation Issues of Advertising Slogans in English and Uzbek

Languages. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 541–545. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/2244>

4. Khidirova, M., & Pardayeva, N. (2023, May). TYPES OF SEMANTIC RELATIONS IN ENGLISH LANGUAGE, THE NOTION OF SYNONYMY. In *International Conference on Science, Engineering & Technology* (Vol. 1, No. 1, pp. 67-69).

5. Mirzayeva, D. ., & Ahmadjonov, S. (2023). INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA SO‘Z YASALISHI TURLAR. *Бюллетень студентов нового Узбекистана*, 1(6), 31–33. Извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/yota/article/view/16523>

6. Sevaraxon, Abduxalilova. "INGLIZ TILI VA O'ZBEK TILINING FARQLARI." " CANADA" INTERNATIONAL CONFERENCE ON DEVELOPMENTS IN EDUCATION, SCIENCES AND HUMANITIES. Vol. 9. No. 1. 2023.